

В. І. Чуєнко

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін та міжнародного права
Навчально-науковий інститут права імені Князя Володимира Великого МАУП

С. В. Косинський

магістрант кафедри цивільно-правових
дисциплін та міжнародного права
Навчально-науковий інститут права імені Князя Володимира Великого МАУП

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОРУКИ

Стаття присвячена дослідженню окремих характерних ознак поруки, що визначають її сутність. Увага присвячується аналізу проблемних питань, що розкриваються на доктринальному рівні та призводять до труднощів використання на практиці.

Наведено визначення поруки, а також сформульовано аргументи, що підтверджують недосконалість закріпленого в законодавстві поняття, як-от формулювання через спільно-кореневі категорії, що перешкоджають розкриттю змісту інституту.

Досліджено акцесорність як ознаку поруки, що означає її похідний, допоміжний характер. Акцесорність у законодавстві представлена положенням про те, що недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення.

Визначено, що порука відноситься до особистих видів забезпечення виконання зобов'язання, адже правовідносини пов'язуються безпосередньо з особою поручителя, його майновим становищем, яке лягає в основу гарантій виконання зобов'язання для кредитора.

У статті акцентується особлива увага на проблемі визначення правової природи відповідальності поручителя. Досліджено два основних підходи до її розуміння – як компенсаційного явища та як заміновального. Обґрунтовано доцільність розуміння відповідальності у вузькому сенсі, адже відсутність факту цивільно-правового порушення свідчить про відсутність цивільно-правової відповідальності.

Встановлено, що відповідальність боржника та поручителя є солідарною. Для повного висвітлення питання наведено позицію Верховного Суду України та доведено доцільність прийнятих змін до законодавства щодо солідарної відповідальності поручителів за окремо укладеними договорами, які розв'язали дискусії науковців та дозволили уніфікувати судову практику.

Встановлено, що законодавством передбачена письмова форма договору поруки, проте з огляду на відсутність будь-яких обмежень в його змісті, запропоновано умови, що необхідно включити до тексту договору.

Дослідження дало змогу зробити висновок, що значення поруки виражається у забезпеченні і захисті інтересів кредитора та компенсації його майнових втрат. Аналіз правової бази дозволив виокремити ті ознаки поручительських відносин, які потребують подальшого наукового дослідження.

Ключові слова: порука, забезпечення виконання зобов'язання, боржник, кредитор, відповідальність.

Розвиток кредитування в Україні все більше набирає обертів як механізм, що застосовується як і суб'єктами господарювання, даючи змогу для залучення допоміжних коштів та відповідно розширення діяльності, так і пересічними громадянами у процесі забезпечення власних потреб з підтримки достатнього рівня життя.

Адекватний зв'язок між боржником та кредитором повинен базуватися на принципах забезпеченості та поверненості, що дасть змогу мінімізувати ризики та захистити інтереси останнього. Способи забезпечення виконання зобов'язань становлять підґрунтя виконання цих принципів, стимулюючи боржника до належної правової поведінки, та дозволяють реалізувати мету правовідносин.

Одним з найстаріших, разом з тим найпоширеніших способів забезпечення виконання зобов'язання є порука, що поряд із завдатком та неустойкою використовувалася та досліджувалася ще римськими цивілістами. Проте наявність суперечливої судової практики, а також необхідність підвищеної уваги до охорони прав кредитора зумовлює науковий інтерес до проблематики і на сучасному етапі розвитку законодавства.

Саме тому, метою статті є виділення недоліків законодавчого регулювання та дискусійних питань розуміння інституту, аналіз поняття та змісту поруки, що буде здійснено, зокрема, на основі праць І. Й. Пучковської [1], О. П. Карасави [2], М. Р. Габріадзе [3].

Поняття поруки сформульовано як договору, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку [4]. Одразу варто звернути увагу на значну критику даного поняття з боку наукової спільноти. Основні аргументи недосконалості визначення сформульовано О. П. Карасавою, який зауважує, що при визначенні будь-якого поняття, явища чи предмета визначення повинно надаватися за допомогою інших загальновідомих категорій, відмінних від самого поняття, яке розкривається. Використана в Цивільному Кодексі України конструкція «поручитель поручається» не розкриває суті правовідносин поруки, адже вона полягає у відповідальності за зобов'язанням боржника.

Крім того, обов'язки боржника, які впливають із цивільно-правових та господарсько-правових правочинів, в юридичній науці називаються зобов'язаннями. Договір поруки має похідний характер від основного зобов'язання, тобто витікає із зобов'язальних правовідносин, а тому доцільніше було б зазначити, що поручитель відповідає перед кредитором боржника за виконання ним своїх зобов'язань, а не обов'язків [2, с. 204].

Порука за своєю правовою природою є акцесорним зобов'язанням, тобто похідним від основного. Така детермінуюча риса поруки визначена доктринально, незважаючи на відсутність поняття акцесорності в цивільному законодавстві.

Додатковий характер поруки полягає в тому, що недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, а недійсність поруки у свою чергу не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Акцесорність також підтверджується існуванням положень, що визначають обсяг відпо-

відальності поручителя, який є еквівалентним обсягу відповідальності боржника, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Крім того, зобов'язання поручительства припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання [4].

М. Р. Габріадзе вважає обставину, що основне зобов'язання не є для поручителя особистим істотною для визначення природи договору поруки, роль якого полягає у відповідальності за чужим зобов'язанням. Іншими словами, виконання основного зобов'язання не лягає на майно поручителя, який виконує своєрідну «транзитну» роль, просячи компенсацію виконаного через суброгацію вимоги [3, 76].

Конструкція поруки має вигляд особистого засобу забезпечення зобов'язання, тобто такого, що стимулює боржника до належного виконання через існування можливості пред'явлення до нього вимог з боку іншої особи.

На думку Л. С. Шимон порука, як особистий вид забезпечення виконання зобов'язання, при захисті прав кредитора поступається надійності речовим видам забезпечення виконання зобов'язань, зокрема заставі та притриманню, які надають кредитору право самому звернути стягнення на певну річ (заставлене майно або притримувану річ боржника), що не залежать від волі поручителя [5, 340].

Проте з цією позицією не можна цілком погодитися. Прив'язка саме до особи поручителя створює додаткові гарантії для кредитора у разі відсутності майна у боржника для задоволення вимоги. Саме платоспроможність поручителя лягає в основу правовідносин.

Законодавством презюмується солідарна відповідальність боржника та поручителя, проте не виключається визначення в договорі субсидіарної відповідальності. Солідарність подягає у тому, що кредитор наділений правом обирати, до кого висувати вимоги. Він може вимагати виконання від боржника та поручителя разом, або від кожного з них окремо як повністю, так і в частині зобов'язання.

ЦК встановлює, що поручителем може бути одна або кілька осіб. При цьому варто зауважити, що до недавніх пір питання солідарної відповідальності двох поручителів за різними договорами поруки викликало суперечки в науковій спільноті та існування різної практики вирішення судових спорів. За однією з позицій, існування різних договорів поруки не виключає солідарну відповідальність поручителів перед

кредитором та зумовлює право останнього заявити позов до них разом.

Проте Верховний Суд України, зокрема, у Постанові від 24.06.2015 року не виявив підстави для солідарного стягнення з поручителів кредитної заборгованості. Суд, дослідивши зміст окремо укладених договорів визначив, що їх умовами не передбачено солідарної відповідальності поручителів між собою та вказав, що норми закону, якими регулюються правовідносини поруки, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо договорами поруки не передбачено іншого. У справі, яка переглядається, встановлено, що кожен з поручителів окремо поручився відповідати перед кредитором разом з позичальником як солідарний боржник. Також умовами договорів поруки передбачено право кредитора пред'явити свої вимоги безпосередньо поручителю [6].

Дискусії щодо солідарної відповідальності було нарешті вирішено з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» [7]. Відповідно в Цивільному Кодексі з'явилось положення, що особи, які за одним чи за декількома договорами поруки поручилися перед кредитором за виконання боржником одного і того самого зобов'язання, є солідарними боржниками.

Ще одним неоднозначним питанням в контексті аналізу інституту поруки є сутність відповідальності поручителя. Причиною виникнення різних наукових точок зору є вживання в Цивільному Кодексі конструкцій «поручитель відповідає» та «боржник і поручитель відповідають», що може сприйматися як певне ототожнення відповідальності поручителя та боржника [4].

В доктрині існують дві концепції відповідальності. У вузькому розумінні відповідальність поручителя має суто компенсаційний характер, тобто як відповідальність за дії боржника. У зв'язку з цим поручитель приймає на себе зобов'язання відповідати за невиконання або неналежне виконання боржником забезпеченого зобов'язання шляхом відшкодування збитків, сплати неустойки, а за грошовим зобов'язанням також – сплати процентів за користування грошовими коштами.

За іншою, широкою концепцією відповідальність поручителя розуміється як класична модель цивільно-правової відповідальності. У такому разі обов'язок поручителя прирівнюється до обов'язку, прийнятого боржником.

На думку І. Й. Пучковської відповідальністю поручителя і в законодавстві, і в юридичній літературі традиційно називається обов'язок поручителя за договором поруки, який має комплексний характер. Учена звертає увагу на те, що крім відшкодування збитків, якщо їх зазнав кредитор у зв'язку з порушенням боржником грошового зобов'язання, сплати процентів, викликаних простроченням, неустойки, яка була встановлена договором, поручитель зобов'язаний виконати на користь кредитора грошове зобов'язання боржника – сплатити суму основного боргу та проценти за користування чужими грошима, що поняттям «відповідальність» не охоплюється [2, с. 149].

Ця позиція видається обґрунтованою з огляду на те, що обов'язковою умовою цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення. Виконання зобов'язання поручителем не зумовлюється правопорушенням, а виникає з договору. Тому доцільно розуміти відповідальність поручителя як обов'язок.

Щодо укладення договору поруки Цивільний Кодекс не формулює спеціальних вимог до його умов. Визначено, що договір поруки повинен мати письмову форму, інакше він вважається нікчемним. У зв'язку з тим, що порука відноситься до способів забезпечення виконання зобов'язання, на неї поширюються загальні положення про зобов'язання. До істотних умов договору можна віднести інформацію щодо змісту, строків, предмету основного зобов'язання, обсяг відповідальності поручителя, відомості про сторони: кредитора, а також відомості про боржника. Крім того з огляду на існування права поручителя на оплату послуг доцільно включити до змісту договору положення щодо розрахунку між поручителем та боржником.

Отже, провівши широке багатоаспектне дослідження інституту поруки можна зробити наступні висновки. По-перше законодавче визначення поруки потребує вдосконалення. По-друге, порука є особистим акцесорним способом забезпечення виконання зобов'язань. По-третє, відповідальність поручителя має особливу правову сутність та тлумачиться як обов'язок забезпечити виконання зобов'язання боржника перед кредитором. Функціональне значення інституту поруки – забезпечення і захист інтересів кредитора та компенсацію його майнових втрат – зумовлює необхідність подолання недоліків в регулюванні та досягнення консенсусу доктринального бачення.

Список використаної літератури:

1. О. П. Карасава. Порука як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти. Економічна теорія і право. 2015. № 3 (22), С. 203-217.
2. І. Й. Пучковська. Щодо правової природи зобов'язку поручителя. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 4. С. 141-149.
3. М. Р. Габріадзе. Договір поруки як спосіб забезпечення зобов'язання: цивільно-правовий аспект. Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2020. № 10/2020. С. 75-80.
4. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116/conv#Text>.
5. Л. С. Шимон. Зміст та надійність поруки як виду забезпечення виконання зобов'язання.
6. Постанова Судової Палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24.06.2015 № 46047569. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885816>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування: Закон України від 03.07.2018 № 2478-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2478-19#Text>.

Chuienko V. I., Kosynskyi S. V. Discussion aspects of the functioning of the guarantee institute

The article is devoted to the study of some characteristic features of the guarantee that determine its essence. Attention is paid to the analysis of problematic issues that are revealed at the doctrinal level and lead to difficulties in practice.

The definition of the guarantee is given, and also the arguments confirming imperfection of the concept fixed in the legislation, such as formulation through the common root categories interfering with disclosure of the maintenance of institute are formulated.

Accessory as a sign of a guarantee, which means its derivative, auxiliary character, has been studied. Accessory in the law is represented by the provisions that the invalidity of the main obligation causes the invalidity of the transaction to secure it.

It is determined that the guarantee refers to personal types of security for the fulfillment of the obligation, because the legal relationship is directly related to the person of the guarantor, his property status, which forms the basis of guarantees of performance for the creditor.

The article focuses on the problem of determining the legal nature of the guarantor's liability. Two main approaches to its understanding have been studied - as a compensatory phenomenon and as a substitute. The expediency of understanding responsibility in the narrow sense is substantiated, because the absence of the fact of civil violation indicates the absence of civil liability.

It is established that the responsibility of the debtor and the guarantor is joint and several. To fully cover the issue, the position of the Supreme Court of Ukraine is presented and the expediency of the adopted amendments to the legislation on joint and several liability of guarantors under separate agreements, which resolved the discussions of scholars and allowed to unify judicial practice.

It is established that the legislation provides for a written form of the surety agreement, but given the absence of any restrictions on its content, proposed conditions that must be included in the text of the agreement.

The study allowed us to conclude that the value of the guarantee is expressed in securing and protecting the interests of the creditor and compensating for his property losses. The analysis of the legal framework allowed us to identify those features of the guarantee relationship that require further research.

Key words: *guarantee, fulfillment of obligations, debtor, creditor, liability.*